

**Les fonts
britàniques per a
l'estudi dels anys
de la Segona
Guerra Mundial a
les Illes Balears.
La vida
quotidiana**

J. M. Buades i Juan

LES FONTS BRITÀNiques PER A L'ESTUDI DELS ANYS DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL A LES ILLES BALEARS. LA VIDA QUOTIDIANA

Josep Maria Buades i Juan*

INTRODUCCIO. EL PUBLIC RECORD OFFICE

Encara que tothom sap que l'Estat espanyol no participà directament en els esdeveniments bèl·lics de la Segona Guerra Mundial, també és notori que l'evolució i les conseqüències del conflicte mundial afectaren de manera directa el desenvolupament polític, econòmic, social i cultural de les terres espanyoles. I això és encara més evident en el cas de les illes Balears, la posició geoestratègica de les quals —com ja quedà prou de manifest durant la Guerra Civil— s'accentuà més encara durant el període de temps comprès entre el setembre de 1939 i el maig de 1945.

Durant aquells anys circularen per les Balears un bon grapat d'espies de les diferents nacionalitats contendents, molts dels quals trobaren cobertura per a les seves activitats d'intel·ligència sota el paraigües diplomàtic o consular.

En aquest sentit, les fonts britàniques ens ajuden en gran manera a dibuixar aquest panorama de «pau tensa» i molt sovint sota amenaça d'invasió que visqueren les illes Balears durant els anys de la Segona Guerra Mundial. Les fonts documentals emprades per a la redacció d'aquest article provenen totes del Public Record Office, les sigles del qual (PRO) són utilitzades a l'hora d'esmentar la procedència de les informacions que en els paràgrafs següents passaré a detallar.

El Public Record Office, situat a Kew, Londres, és el principal arxiu públic del Regne Unit de la Gran Bretanya i Irlanda del Nord. Si bé hi ha altres arxius importants en sòl britànic, el Public Record Office és especialment interessant per als investigadors estrangers, ja que custodia la documentació provinent, entre d'altres, del Foreign Office, el War Office, l'Admiralty i l'Air Ministry, és a dir, els principals organismes públics

Josep Maria Buades i Juan és becari de Formació de Professorat Universitari i Personal Investigador al Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears. En aquest article presenta les conclusions d'una recerca realitzada a Londres l'estiu de 1998.

encarregats d'obtenir informació de l'exterior.¹ Com seguidament tindrem ocasió de comprovar, les dades contingudes en aquests arxius són de gran utilitat per traçar l'evolució de les Illes Balears al llarg de la Segona Guerra Mundial.

1939. COMENÇA LA GUERRA

El fet que l'Alemanya de Hitler envaís Polònia l'1 de setembre de 1939 provocà que, en els dies següents, França i la Gran Bretanya declarassin la guerra al Tercer Reich. S'iniciava així un procés bèl·lic que pretenia frenar les pretensions expansionistes alemanyes i que va derivar en un llarg conflicte que va arribar a durar quasi sis anys.

Mentre aquestes notícies arribaven d'Europa, a Palma el vicecònsol britànic, qui tingué un paper molt actiu durant els anys de la Guerra Civil espanyola, fou ascendit a agregat naval de l'ambaixada britànica, amb el grau de capità de fragata.² Hillgarth partí cap al seu nou destí la nit del 18 de setembre de 1939.³

Mentrestant, el financer mallorquí Joan March Ordinas, amb el seu fi olfacte per descobrir bons negocis, constituïx a Londres la J. March and Co. Ltd., una companyia fundada amb la voluntat d'establir un monopoli de tot el comerç entre Espanya i Anglaterra.⁴

El gruixut expedient dedicat a Joan March que hom troba al Public Record Office ens menciona les entrevistes que el financer mallorquí tingué amb alts funcionaris del govern britànic per tractar uns negocis relacionats amb les seves empreses navilieres.⁵ Concretament el 23 de setembre de 1939, Joan March s'entrevistà amb Sir George Mounsey, un representant del Ministeri d'Economia de Guerra britànic. March començà l'entrevista fent recordar al seu interlocutor la col·laboració que el mallorquí prestà a l'almirallat anglès durant la Primera Guerra Mundial i posant de manifest que ell tenia el control de gairebé tots els subministraments de petroli a Espanya. Continuà oferint-se a tallar el subministrament de combustible a qualsevol submarí alemany que intentàs proveir-se'n a Espanya, com també a donar tot tipus d'informació sobre l'activitat als ports espanyols. En aquest sentit, March posà de manifest que el fet de ser el principal accionista de la companyia Transmediterrànea li permetia tenir accés a informació privilegiada.

Com a contraprestació a aquest oferiment de col·laboració amb els serveis d'intel·ligència britànics, l'empresari mallorquí presentà al funcionari britànic un pla que, indubtablement, li havia de comportar uns notables guanys econòmics. El pla de March consistia a adquirir tots els vaixells mercants alemanys que aleshores estaven estacionats a

¹ L'historiador mallorquí Josep Massot i Muntaner ha emprat documentació procedent del Public Record Office per a la redacció de la seva obra *El cònsol Alan Hillgarth i les Illes Balears (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1995. El present article arrenca precisament en el punt en què conclou l'estudi de Massot.

² MASSOT I MUNTANER, J.: *El cònsol Alan Hillgarth...*, p. 13.

³ MASSOT I MUNTANER, J.: *El cònsol Alan Hillgarth...*, p. 272.

⁴ DIAZ NOSTY, BERNARDO: *La irresistible ascensió de Juan March. Notas previas para una investigación biográfica*, Sedmay, Madrid 1977, p. 338.

⁵ PRO, ADM 223/490. Aquest expedient ja ha estat utilitzat per Arturo Dixon per a la redacció del seu llibre *Señor monopolio. La asombrosa vida de Juan March*, Planeta, Barcelona 1985. Especialment a les pàgines 152 i següents d'aquesta obra. Arturo Dixon relata les negociacions contingudes en els documents de l'almirallat anglès, però sense esmentar-los expressament.

ports espanyols, amb la condició, però, que el pagament als seus legítims propietaris s'ajornaria fins al final de la guerra. Aquest pla va ser discutit personalment amb el general Franco, el qual no hi va posar emperons, ja que —segons March— l'unia una estreta amistat amb ell. Naturalment, aquesta proposta havia de redundar en benefici tant d'Espanya, la flota mercant de la qual havia minvat considerablement per mor de la guerra, com d'Anglaterra i França, ja que March havia d'emprar els vaixells únicament per comerciar amb països neutrals i, a més, permetria que aquests dos últims països obtinguessin un percentatge en els carregaments.

El pla s'hauria de dur d'esquena al govern espanyol: únicament el general Franco n'estava assabentat, i sempre a títol privat. La difícil posició del govern espanyol davant el Tercer Reich impedia que el primer pogués aparèixer obertament a les negociacions. El negoci havia de semblar fruit de la iniciativa privada, sense interferències dels poders públics espanyols.

La proposta de March es reiterà en una segona entrevista, aquesta vegada el 27 de setembre de 1939, a Sant Sebastià, i precisament amb Alan Hillgarth.⁶ En aquesta segona reunió, Joan March reiterà el suport del govern espanyol a la seva idea. Afirmà que s'havia entrevistat amb Serrano Suñer i que el seu pla comptava amb el suport del Consell de Ministres i del mateix Franco. Els vaixells alemanys passarien a integrar la flota de la Companyia Transmediterrànea i el pagament es faria a terminis, en pessetes i per mitjà de dipòsits a banes espanyols que només es podrien retirar un cop acabada la guerra. No es tractaria d'una requisita, sinó d'una compravenda. Naturalment, aquesta compravenda requeria el consentiment dels propietaris alemanys, cosa que Hillgarth no veia gaire clara. Joan March, però, li contestà que els armadors alemanys no tindrien altre remei que vendre, si no volien enfrontar-se a un veritable allau de factures per despeses de manutenció o que s'estimassin més deixar que els seus vaixells s'anassin deteriorant.⁷

Hillgarth, després de l'entrevista, envia el seu informe al Foreign Office. Hi avala els interessos del mallorquí i afirma que les seves propostes podrien ser molt útils per als interessos del Regne Unit.

Emperò, en un document confidencial, el govern britànic manifesta la poca confiança que li mereix Joan March, tot i haver de reconèixer que, ateses les circumstàncies, li pot ser de gran utilitat.⁸

Amb tot, la idea del mallorquí no prosperà. L'únic suport que March tingué en el govern britànic fou Winston Churchill, qui llavors es trobava al capdavant de l'almirallat i que estava entusiasmat amb la idea de restar 219.000 tones —un mínim de 55 vaixells útils— a la marina mercant enemiga. Els altres departaments governamentals, tanmateix, presentaven moltes cauteles als projectes de Joan March. La proposta fou discutida al si del Gabinet de Guerra britànic el dia 6 de desembre de 1939, però no s'arribà a cap proposta concreta. Només s'acordà no arxivar-la de moment. Alguns mesos més tard, amb la desfeta aliada de la primavera de 1940, el tema dels vaixells alemanys restà completament oblidat. El resultat per a Joan March no fou el desitjat. El registre de vaixells de la

⁶ J. Massot i Muntaner ens informa que Alan Hillgarth, a partir de 1947, col·laborà amb la Rio Tinto Company i representà el financer mallorquí Joan March —amb el qual havia tingut bones relacions a Madrid— a la Gran Bretanya (*El cònsol Alan Hillgarth...*, p. 13-14).

⁷ DIXON, A.: *Señor Monopolio...*, p. 154.

⁸ La hegèmia que sol caracteritzar la diplomàcia britànica es trenca a l'hora de definir el perfil de Joan March Ordinas. Hom pot llegir textualment: *—He is definitely a scoundrel of the deepest dye—*, subratllat en vermell a l'original (PRO, ADM 223/490).

companyia Transmediterrànea entre 1939 i 1947 demostra que durant els anys de la guerra no tan sols no va poder incrementar-ne el nombre, sinó que, a més, se'n va reduir el total, i va passar de comptar amb 46 navilis a tenir-ne només 37, sense que apareguessin noms de nous vaixells que substituïssin els antics.⁹

1940. L'ANY DE LA DESFETA ALIADA

El 23 de gener de 1940, el cònsol Hillgarth detalla, per via telegràfica, les forces aèries estacionades a les Balears.¹⁰ En concret, els avions militars amb base a les illes eren els següents:

A l'aeroport de Son Bonet hi havia les forces aèries següents:

— 7 caces model Fiat CD 32.

— 3 caces model Rata.

— 1 bombarder model Savoia 79.

— 1 bombarder model Savoia 81.

A l'aeroport de Son Sant Joan hi ha les forces aèries següents:

— 6 caces model Fiat CD 32.

— 5 caces model Rata (arribats feia pocs dies i emprats únicament per a l'entrenament).

— 2 bombarders model Savoia (Hillgarth no especifica quin tipus de Savoia).

Durant la primavera de 1940, l'exèrcit alemany demostrà que no tenia cap intenció que convertís el conflicte en una nova guerra de trinxeres i llançà una sèrie d'operacions llamecs (*Blitzkrieg*) que li varen permetre ocupar en pocs mesos Dinamarca, Noruega, Holanda, Bèlgica, Luxemburg i França.

El cinc de maig de 1940, el vicecònsol Heyworth envia el seu despatx núm. 1 des d'Eivissa.¹¹ Hi comunica la proliferació de rumors entorn de la possible ocupació anglesa de l'illa en el supòsit que Itàlia entrés en guerra. També comenta que el *Diario de Ibiza* és manifestament proalemany i que s'hi inclouen articles contra els britànics. Seguidament, Heyworth passa a relatar les seves impressions sobre les «forces vives» d'Eivissa. Comença parlant de l'alcalde, Alexandre Llobet, de 40 anys, de qui diu que parla anglès bastant bé i que, a més, estima aquesta llengua. Del comandant militar de l'illa, Antoni Rosselló Batlle, destaca el tracte amistós. Quant al cap de Correus, Antoni Torres Juan, diu que és una persona intel·ligent i políticament és un defensor de la dictadura de Primo de Rivera. Pel que fa al director de Telègrafs, Josep Zornoza Lloret, ens informa que és una persona callada i tranquil·la, i que no està interessat per la política. Cosa semblant s'esdevé amb el capità de la marina mercant, Bartomeu Ferrer Albert, el qual només està interessat en la seva feina. Els comentaris més negatius van dirigits al cap de la Policia, Bartomeu Pons, una persona que, segons Heyworth, no s'atura de posar-li traves i que és odiat per tots els agents que té sota les seves ordres.

Dotze dies més tard, el 17 de maig, el cònsol Lake envia des de Palma un informe sobre la situació a Mallorca.¹² S'hi menciona que la distribució de propaganda britànica ha

⁹ DIXON, A.: *Señor Monopolio...*, p. 156-159.

¹⁰ PRO, FO 371/24524, E. 376.

¹¹ PRO, FO 371/24527.

¹² PRO, FO 371/24527.

estat prohibida per les autoritats espanyoles, mentre que l'alemanya circula lliurement i es pot trobar per tot arreu.

El dia 3 de juny els serveis d'espionatge britànics varen interceptar un telegrama provinent del consolat italià a Palma.¹³ Aquest era el seu contingut: «A la vista del nerviosisme entre els residents britànics per mor de la situació internacional, recomanem, a tots els que puguin, que sol·licitin un salconduit.

»La creença general (no tan sols entre els britànics) és que Itàlia ocuparà Mallorca amb l'ajuda dels paracaigudistes alemanys que a hores d'ara es concentren a Gènova i que la resistència espanyola serà només formal. Això no obstant, els preparatius per a la defensa es porten a terme amb fervor. Cinc transports espanyols abandonaren ahir al vespre la costa. S'ha anunciat ((B1)) que les tropes desembarquen avui».

El vuit de juny de 1940, en plena campanya francesa, arriba a Palma l'inspector general McLean. Cinc dies més tard, una vegada instal·lat, envia un llarg informe al Foreign Office, en el qual relata la situació del viceconsolat de Palma.¹⁴

McLean explica que la seva oficina és a la primera planta d'una antiga mansió al centre de la ciutat. Les habitacions són espaioses i nobles, obertes a un pati central. Disposa de prou comoditats tant per a les necessitats consulars com per instal·lar-hi una sucursal de la secció de premsa i propaganda de l'ambaixada. Només es queixa que les habitacions són males d'escalfar i que li han dit que són molt fredes durant l'hivern.

Continua McLean expressant les dificultats patides per trobar personal a Palma. L'administratiu que durant anys s'havia encarregat de dur el consolat, Mr. Deamer, decidí anar-se'n amb un amic a establir una plantació de te a Ceilan. L'altra possibilitat era contractar Mr. Simonds, a qui oferí un salari de 550 ptes. mensuals, però aquest desestimà el suggeriment, ja que tenia una oferta de salari de 1.000 ptes. mensuals a Jerez. Davant aquesta manca de personal disponible, el senyor F. Aguiló, que fins llavors havia estat el missatger, fou ascendit a administratiu, amb un sou de 300 ptes. mensuals. L'inspector general McLean diu d'Aguiló que és una persona ben educada, parla anglès mitjanament bé i sap escriure a màquina. Els altres nous contractes laborals del consolat havien estat establerts amb Mrs. Seward (l'esposa del procònsol), taquígrafista a temps parcial amb un salari de 300 ptes. mensuals, i un al·lot que va ser contractat com a mossò i missatger, per 100 ptes. mensuals.

Així, l'organigrama del viceconsolat britànic a Palma el juny de 1940 es distribuïa de la manera següent:

H. M. Consul - W. I. Lake. Supervisió general, xifres, entrevistes, tota la correspondència.¹⁵

Pro-Consul - G. T. Seward, M. B. E. Treball consular en general, embarcaments, comptes; xifres, comerç de guerra i informació naval juntament amb *H. M. Consul*.

Administratiu - F. Aguiló. Certificats d'origen (fèines d'oficina, registres, etc.), mecanografia.

Secretària - Mrs. Seward. Mecanografia, registres i control dels arxius.

Una vegada tractada la qüestió del personal, el vicecònsol britànic detalla les xifres del volum de treball i les contrasta amb les de 1935. El resultat és que, en comparació amb

¹³ PRO, FO 371/24527.

¹⁴ PRO, FO 369/2558.

¹⁵ S'ha de fer notar que Lake tenia la categoria de cònsol, mentre que la legació de Palma era només un viceconsolat.

cinc anys enrere, el viceconsolat de Palma té ara molta menys feina. El fet que molts súbdits britànics abandonassin les seves residències a les Balears després de l'esclat de la Guerra Civil produí que el nombre de passaports, renovacions i visats emesos durant el primer trimestre de 1940 fos només un 33% dels emesos durant el primer trimestre de 1935. En canvi, s'han incrementat els esforços pel que fa al comerç de guerra i a la informació naval. La legació consular britànica manté un estret contacte amb el cònsol francès, amb el qual paguen a mitges un home que s'encarrega de notificar-los els vaixells que s'observen des del litoral mallorquí.

Quant a la categoria de viceconsolat, McLean es queixa que, a pesar de la significació estratègica de les Balears i de la seva posició autònoma de la resta de la península Ibèrica, hagi d'estar sota les ordres del cònsol a Barcelona. I sol·licita per a la legació mallorquina el mateix estatus del qual gaudí el capità Hillgarth, és a dir, una completa independència, exceptuant les qüestions comptables, així com una superintendència respecte a les legacions consulars de Maó i Eivissa.

Respecte d'Eivissa, McLean lamenta la precària situació amb què s'ha de desenvolupar l'activitat del vicecònsol Heyworth a les Pitiuses. Segons McLean, Heyworth no ha pogut fer res perquè no ha pogut disposar ni d'una caixa de seguretat, ni d'un codi i, a més, s'ha trobat sense comunicacions telegràfiques. Els dos primers punts s'han pogut subsanar recentment, però la comunicació telegràfica entre les illes continua tallada. McLean remarca el gran valor d'Eivissa com a punt d'informació, sobretot en cas que Itàlia entrés en guerra.

Els mateixos problemes que tenim a Eivissa també es troben quan es tracta de les comunicacions amb Maó. La manca de comunicacions telegràfiques provoca que l'observador britànic a Menorca, Moysi Seuret, gairebé no pugui passar cap informació sense aixecar sospites entre les autoritats espanyoles.

Els problemes són també considerables a Pollença, ja que el senyor Mappin, que durant un temps va ser l'«observador» britànic no oficial, ha deixat el seu càrrec per raons diverses que McLean no relata. El vicecònsol a Palma manifesta la seva inquietud per aquesta dimissió, atès que Pollença és una important base d'hidroavions i també el camp d'aterratge de l'Ala Littoria.

La necessitat que el viceconsolat de Palma ascendís a la categoria de consolat fou reiterada pel cònsol Lake en un carta enviada al Foreign Office el 3 d'octubre de 1940. Lake posa de manifest que els principals països bel·ligerants tenen tots consolat a Mallorca, a l'igual que diverses repúbliques sud-americanes, i que el fet d'estar al capdavant d'un viceconsolat el posa en situació d'inferioritat, especialment durant les cerimònies oficials. Aquesta sol·licitud va ser acceptada pel ministeri d'afers exteriors, el qual, amb data 12 de novembre de 1940, comunicà a Lake que la seva plaça havia estat ascendida a la categoria de consolat.

El 19 de juliol de 1940, el cònsol Lake envia un nou informe sobre la situació a Mallorca. Diu que els falangistes tornen de cada dia més proalemanys (sens dubte animats per les ràpides i rotundes victòries del Tercer Reich) i llancen acusacions contra el Papa, a més de justificar les ocupacions de Polònia, Dinamarca, Noruega, Holanda, Bèlgica, Luxemburg, França i la resta dels crims alemanys.¹⁶

A la fi de l'estiu de 1940, Itàlia entrà en guerra. La tan temuda invasió de les Balears per algun dels dos bàndols no es portà a la pràctica, si bé sovintejaren els rumors.

¹⁶ PRO, FO 371/24527.

1941. LA GUERRA ES GIRA CAP A L'EST

Malgrat la completa derrota de França i l'ocupació de gran part de l'Europa occidental, els alemanys fracassaren en el seu intent d'envair la Gran Bretanya. La confrontació aèria entre la RAF i la Luftwaffe, més coneguda amb el nom de «batalla d'Anglaterra», se saldà a favor dels britànics, els quals ja disposaven prèviament de la supremacia marítima. Un cop desestimada la possibilitat d'envair la Gran Bretanya, el III Reich optà per pressionar els anglesos per mitjà de la guerra submarina, que tant de mal féu als subministraments del Regne Unit, i centrà els seus esforços en l'expansió cap a l'Est. Primer els Balcanes i després Rússia en foren els objectius.

L'informe mensual del cònsol a Mallorca, datat el març de 1941, ens diu que la gent de l'illa està més preocupada pel proveïment d'aliments que per la guerra. Tal vegada amb un excés d'optimisme, el cònsol assegura que molts pensen que una victòria anglesa posaria fi al problema dels subministraments a Espanya. Hi ha una creença generalitzada que el problema de manca d'aliments es deu al fet que una part molt important del menjar produït a Espanya es destina a Alemanya i Itàlia. El cònsol destaca que aquesta creença pot ser molt útil per als interessos de la propaganda britànica.

Als mercats no hi ha ni carn, ni patates, ni ous, ni pollastres i els conills són molt escassos. Hi ha gent que es mor de fam, mentre que d'altres sembla que obtenen tot el menjar que volen, fins i tot dolços i fruita. També en el plànol energètic, la situació és a l'illa de penúria absoluta; hi manca el carbó i les restriccions en el fluid elèctric són constants.¹⁷

L'informe mensual d'abril del quaranta-u ens parla de la situació de desmoralització en la qual es troben els simpatitzants del bàndol britànic, davant les derrotes sofertes pels anglesos a Líbia i als Balcanes. Per contra, la propaganda alemanya es troba onsevulla.

Seguidament, l'informe consular ens proporciona unes dades interessantíssimes sobre la situació alimentària dels mallorquins. Per començar, s'espera una pobra collita d'ametlles, albercoecs i raïms. En canvi, la collita de mongetes és excel·lent.

Pas a reproduir seguidament uns quadres sobre els preus dels productes i el seu racionament:

Els béns següents només poden comprar-se al mercat negre:

Objecte	Preus actuals	Preus abans setembre 1939
1 quilo de pa blanc	25 ptes.	50 cènt.
1 litre d'oli	25 ptes.	2 ptes.
1 quilo de mongetes blanques	8 ptes.	1 pta.
1 quilo de ciurons	8 ptes.	1 pta.
1 quilo de sucre	25 ptes.	1 pta.
1 quilo d'arròs	20 ptes.	75 cènt.
1 quilo de farina	16 ptes.	80 cènt.
1 quilo de cafè	75 ptes.	7.50 ptes.
1 pot de llet	10 ptes.	1 pta.

¹⁷ PRO, FO 371/26979.

Els béns següents poden comprar-se normalment a aproximadament el preu que a continuació es relaciona:

Objecte	Preus actuals	Preus abans setembre 1939
1 colflori	4-10 ptes.	15-30 cènt.
1 quilo de taronges	2 ptes.	40 cènt.
1 quilo de mongetes	3 ptes.	1,25 ptes.
1 quilo de carn	16 ptes.	5 ptes.
1 quilo de peix	8 ptes.	3 ptes.
1 pollastre	65 ptes.	6 ptes.
1 conill	35 ptes.	3 ptes.
1 quilo de castanyes	8 ptes.	1,50 ptes.
1 quilo de mel	25 ptes.	2,50 ptes.
1 lletuga	1 pta.	10 cènt.
1 quilo d'ametlles	21 ptes.	7 ptes.
1 quilo de figues	10 ptes.	2 ptes.
1 pastilla de sabó	5 ptes.	50 cènt.

Racions:

Menjar	L'última vegada que es distribuí	Quantitat
Arròs	Nadal	3 unces
Succe	Nadal	3 unces
Fideus	Fa nou mesos	-
Patates	Fa quatre mesos	1 quilo
Oli	Fa tres mesos	1/4 de litre
Ciurons	Dues vegades des de Nadal	1/4 de quilo
Mongetes blanques	Una vegada des de Nadal	1/4 de quilo
Xocolata	Una vegada a l'any	1/2 de lliura
Llet condensada	Molt poc sovint i només per a persones malaltes	1 pot

Quant als salaris, el cònsol ens indica que molts de pagesos no guanyen més de 7 pessetes diàries i la majoria dels treballadors no obtenen més de 10 pessetes. Un treballador d'una fàbrica guanya entre 10 i 12 pessetes al dia.¹⁸

L'informe d'agost de 1941 comença reflexionant sobre el caràcter conservador dels mallorquins. El cònsol britànic arriba a la conclusió que l'existència a Mallorca d'un gran nombre de petits i mitjans propietaris rurals fa que l'illa sigui poc procliu a moviments

¹⁸ PRO, FO 371/26979.

revolucionaris. I encara que el regionalisme està molt estès, les autoritats il·lenques són completament fidels a les decisions preses a Madrid.

Continuen les obres del dic de l'Oest, per a les quals s'ha introduït el mètode de treball bolxevic («*Stankanof*» system). Pel que observa de la realitat política, el cònsol tem que el règim de Franco pugui virar cap al comunisme.¹⁹

El més destacat de l'informe d'octubre de 1941 és el fet que les emissions de la BBC són interferides per l'emissora local. A més, ens assenyala que la collita d'olives d'enguany ha estat excel·lent.²⁰

El desembre de 1941, enmig de l'Operació Barbarossa a Rússia, la situació a Mallorca no presentava moltes coses dignes d'esment. La persecució dels oients de la BBC s'ha reduït, en gran part per mor de les dificultats que hom té per sintonitzar la ràdio anglesa després de l'operació d'interferències portada a terme des de fa alguns mesos. La dieta habitual dels mallorquins són les mongetes blanques i la carn escasseja. Bona part dels treballadors no tenen prou forces per dur a terme la seva activitat diària.²¹

1942. LA GUERRA A POC A POC CANVIA DE SENTIT

L'entrada en guerra dels Estats Units d'Amèrica el desembre de 1941, després de l'atac japonès a Pearl Harbour, farà que la balança, que fins aleshores havia estat del costat de les forces de l'Eix, es vagi tombant, de mica en mica, en favor dels aliats. El govern espanyol, emperò, encara conserva les simpaties cap als alemanys i els italians, des de la seva privilegiada posició de «país no bel·ligerant», que no pas neutral.

Una mostra de l'animadversió del règim franquista cap als aliats la trobam a l'informe del cònsol britànic de Palma de febrer de 1942. S'hi comenta que el consolat britànic ha estat en un permanent «estat de setge» de la policia espanyola des del 2 de febrer. Les protestes del cònsol davant aquesta vulneració del dret internacional no han estat escoltades. El governador civil s'ha fet el sord i ha negat haver donat cap tipus d'ordre en aquest sentit.²²

El juliol de 1942 s'envia un nou informe de situació, aquesta vegada des de Maó, i el seu signant és el vicecònsol Clarkson, que menciona la seva tornada a Maó després de cinc mesos d'absència. Segons el relat que fa Clarkson, el 85% de la població menorquina és britànica.

La situació econòmica a Menorca és lamentable. Les indústries s'han vist molt afectades pel tall del subministrament elèctric i fins i tot les barques de pesca propulsades amb motor han hagut de romandre a port per la manca de combustible.²³

Novament arriben notícies des de Mallorca. L'octubre de 1942, el cònsol a Palma afirma que l'anglofília és més notable entre les classes altes, si bé no en fan gaire demostració pública. Quant a la política local del municipi, comenta la dimissió del batle de Palma²⁴ i la seva substitució per Jordi Dezeallar. Pel que sembla, la dimissió de

¹⁹ PRO, FO 371/26979.

²⁰ PRO, FO 371/26979.

²¹ PRO, FO 371/31249.

²² PRO, FO 371/31249.

²³ PRO, FO 371/31249.

²⁴ Segurament es refereix a Josep d'Oleza i d'Espanya.

l'anterior batle és deu al fet que era considerat massa «*beato*». Per contra, Jordi Dezcallar demostra tenir unes qualitats més virils.²⁵

L'ocupació del Magrib per les tropes angloamericanes trenca l'equilibri de forces a la Mediterrània occidental. Rebrot a Mallorca el temor d'una invasió, bé de l'Eix, bé dels aliats. Aquesta por de vegades tornava pànic irracional. Així, el cònsol ens explica que, dins aquest clima d'histèria col·lectiva, una tempesta de trons i llamps va ser interpretada per un sector de la població com un bombardeig i n'hi hagué molts que corregheren a amagar-se als refugis.

La premsa continua tan germanòfila com sempre, però a l'illa hi ha molta gent que espera una victòria aliada per rebel·lar-se contra el règim, i no solament entre les capes inferiors de la societat.²⁶

La malnutrició ha comportat l'aflorentament d'una epidèmia de malalties cutànies. Curiosament, a pesar de la situació de misèria i crisi econòmica, no hi ha desocupació a Mallorca. Encara més: arriben nous treballadors provinents de la península per a la construcció del ferrocarril entre Portopí i Gènova.²⁷

1943. L'ANY DECISIU

Els alemanys comencen a retrocedir a Rússia. Rera les derrotes d'Stalingrad i Kursk, el front oriental es fa molt difícil de mantenir. Els aliats han expulsat per complet les tropes de l'Eix del nord d'Àfrica i es llancen a envair Itàlia via Sicília, i obren així un segon front a Europa. Mussolini és destituït i Badoglio esdevé el nou primer ministre del regne d'Itàlia. Alemanya envaeix Itàlia, frena l'avenç dels aliats i allibera Mussolini del seu captiveri. El *duce* passa a presidir la República de Saló, govern titella dels alemanys en el nord d'Itàlia.

Un document del War Office, datat del 7 de març de 1943, ens demostra que l'Alt Comandament Aliat havia sospesat la possibilitat d'una ocupació de les Balears *manu militare*. Malgrat la gran importància estratègica d'aquestes illes, especialment en cas que les forces de l'Eix es decidissin a atacar els aliats travessant sòl espanyol, l'Alt Comandament Aliat, encapçalat pel general americà Eisenhower, va descartar la possibilitat d'una ocupació de les Balears per mitjà d'un assalt. En canvi proposà estudiar la possibilitat de traslladar forces aèries a les Balears, sempre que hom comptàs amb el vist-i-plau del govern espanyol.²⁸

²⁵ PRO, FO 371/31249.

²⁶ Encara que la distribució de propaganda britànica continuava severament perseguida per les autoritats espanyoles, Miquel Duran Pastor revela que aquesta propaganda era distribuïda claudestíniament. A partir de 1943 el Flota Bar es convertí en el centre distribuïdor de propaganda britànica més important de Palma i Jorge Williams Hugh Paterson —funcionari de l'ambaixada britànica a Madrid— en el principal encarregat d'aquesta distribució. Des del començament de novembre de 1943, els serveis informatius de Mateu Torres ja manejaven una «xarxa de propaganda i informació a Palma», en la qual figuraven els noms següents: Xavier Sans Rosselló, Faust Ferrer Sureda, Miquel Nadal Pont, Ana Petterson, Miquel Marquès, Salvador Miró Feliu, Florencio Martínez Robert, Romuald Claverol Mut, Damià Barril Portal, Jaume Ramis Roca, Josep Ramis Amengual, Maria Llodrà Riera, Josep Llodrà Riera i Bartomeu Gayà Serralta (M. Duran: *Sicut oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra. 1941-1945*, Miquel Font Editor, Palma, 1992, p. 55-57).

²⁷ PRO, FO 371/31249.

²⁸ PRO, WO 106/5735.

Un altre document, tres mesos més tard (12 de juliol de 1943), exposa que el servei d'espionatge britànic veu molt poc probable una ocupació alemanya de les Balears. «Ni tan sols en el cas que els aliats ocupassin les Açores, Còrsega, Sardenya i Sicília sembla que es donarien les condicions per a una ocupació alemanya de les Illes Balears. Tampoc el govern espanyol dona mostres de voler retre les illes a les forces de l'Eix».²⁹

Malauradament, de l'any 1943 només es conserva un dels informes mensuals que enviava el cònsol britànic a Palma i es refereix al mes de desembre. El més destacable d'aquest informe són les notícies que dona sobre la gran repercussió pública que ha tingut a l'illa el retorn de la «División Azul».³⁰

1944. EL REGIM COMENÇA A CANVIAR DE CAMISA

Després de l'important retrocés sofert l'any anterior, durant la primera meitat de 1944 els alemanys sembla que aguanten bastant bé les ofensives aliades. Britànics i americans avancen molt lentament a Itàlia i l'Estat Major alemany confia que les fortificacions de la costa nord francesa (el mur de l'Atlàntic) seran prou resistents a qualsevol intent de desembarcament aliat. Els que sí sembla que avancen a bon ritme són els russos.

A Mallorca, tanmateix, la posició de les autoritats locals pareix tan germanòfila com al començament de la guerra. A l'informe de gener de 1944, el cònsol ens relata les amenaces que han rebut de la policia tres oients de la BBC a Pollença. Se'ls amenaçà de confiscar-los la ràdio si continuaven sintonitzant l'emissora londinenca.³¹

La superioritat aèria dels aliats provocava que les ciutats alemanyes fossin contínuament castigades pels bombardejos. Alguns raïds, com el de Dresden, es feren tristament famosos per la devastació que causaren. No obstant això, el febrer de 1944 el cònsol britànic comenta que la premsa de la Falange i d'Acció Catòlica destaca els petits bombardejos sobre Londres i calla els raïds aliats que arrasaren Alemanya.³²

El mes de març es millorà una mica el proveïment de carbó a la central elèctrica de GESA, èxit que el cònsol no dubta a atribuir al bon sentit comú del capità general de la província, el general Sánchez.³³ El mes següent va estar marcat pels combats aeris sobre el mar balear. Avions alemanys, amb les seves bases al sud de França, atacaven els combois aliats que circulaven per la Mediterrània occidental.³⁴

Comptam amb un informe de situació de Menorca per als mesos de febrer, març i abril de 1944. Ens comunica que el destructor espanyol Teruel està en permanent situació de guàrdia a la base naval de Maó. D'altra banda, el passat 30 de març un bombarder alemany s'estavellà a poques milles de la costa NE de Menorca i els dos supervivents foren rescatats per un pescador.

Un grup de mariners italians organitzà un aldarull a la pista de patinatge de Maó. Un policia acorralat obrí foc i ferí l'esquena d'un altre agent, company seu. Ara bé, s'acusà públicament els italians d'haver estat els causants dels trets. Com a mesura de càstig, les

²⁹ PRO, WO 106/5735.

³⁰ PRO, FO 371/39765.

³¹ PRO, FO 371/39765.

³² PRO, FO 371/39765.

³³ PRO, FO 371/39765.

³⁴ PRO, FO 371/39765.

autoritats locals decretaren la prohibició que els italians desembarcassin a la costa durant més d'una setmana. Aquesta mesura causà un gran disgust entre els botiguers mallorquins.³⁵

L'informe de maig anuncia que la por a una invasió ha tornat a Mallorca, ben igual que durant el 1940. El cònsol britànic adopta una postura crítica envers l'oposició antífranquista a Mallorca. Diu que hi ha molt d'odi cap al règim i que moltes persones intel·ligents i liberals semblen cegats pel desig de revenja. A més, el seu programa polític, en el cas que en tinguessin cap, conduiria al caos i a la guerra civil.

El cònsol adverteix un nou tarannà de les autoritats espanyoles, que ara es troben molt més amistoses. De la prohibició total de qualsevol mena de propaganda britànica s'ha passat a l'acceptació que la secció de premsa del consolat exhibís films de guerra britànics. S'oferiren cinc-centes invitacions per a la projecció.³⁶

Amb el mes de juny arribà el desembarcament a Normandia i, amb aquest, l'inici de la fi del Tercer Reich. A Mallorca, les notícies de la desfeta germànica anaren acompanyades d'un increment de la repressió política. A la fi de juny un bombarder americà del tipus Liberator hagué de fer un aterratge forçós a Son Sant Joan. Els pilots en sortiren il·lesos.³⁷

L'estiu de 1944 el govern espanyol va planejar la creació d'una base de rescat naval i aeri a Pollença. Això va crear una gran inquietud al govern britànic. El 7 d'agost l'almirallat anglès manifestà per escrit la seva total oposició a l'establiment d'una base espanyola de tals característiques, ja que permetria els espanyols d'ajudar els seus amics alemanys a recuperar els pilots dels avions estavellats.³⁸

Les notícies arribades de Mallorca el setembre de 1944 parlen de les tals massives de pins. La fusta és exportada a la península en forma de bigues. D'altra banda, arriba a l'illa un important nombre de turistes espanyols i s'espera que el final de la guerra comporti també el retorn del turisme estranger.

Tot i que l'actitud general dels mallorquins cap a les qüestions polítiques és la total indiferència, la Falange ha encetat una nova i virulenta ofensiva contra els opositors del Règim. Militants d'esquerres han sol·licitat ajuda al consolat britànic per fugir d'Espanya.³⁹

A l'octubre del mateix any se celebraren eleccions sindicals. Cap candidat no falangista s'atreví a presentar-se, exceptuant els que comptaven amb l'aprovació del partit

³⁵ PRO, FO 371/39765.

³⁶ PRO, FO 371/39765. Miquel Duran ens proporciona més informació sobre aquest esdeveniment. La projecció a la qual fa referència el cònsol se celebrà a la sala Rialto de Palma el 17 de maig de 1944. Les invitacions es cursaren a totes les autoritats, amb l'excepció de la Falange. Tampoc no hi assistiren ni activistes requetés ni comunistes. Es va registrar un incident. Un agent policia hagué d'expulsar del cinema un exbrigada d'infanteria, de malnom *Chusco*. A l'intermedi s'oferí als assistents tabac ros, xampanya, «manzanillas», conyac, vi espanyol i flors. Els documentals projectats mostraren avions, globus captius, la defensa de Malta, la lluita al front italià, la presa d'Ortana, l'enfonsament del cuirassat alemany *Charnold*, entre d'altres. Els «dos moments interessants» foren l'aparició del pa blanc en un cuirassat britànic, que provocà «rumors i rialletes, pel que sembla fent beta dels temps crítics pels que actualment travessa Espanya, i enyorant els temps d'abundància»; i el mariscal Montgomery, que fou «saludat amb una salva d'aplaudiments, que es repetí tantes vegades com aparegué». L'acte durà de les 18 a les 20,45 i el cònsol es despedí de tots els convidats «donant la mà» a la sortida del local (M. Duran: *Sicut oculi...*, p. 58 i 75-76, n. 31).

³⁷ PRO, FO 371/39765.

³⁸ PRO, FO 371/39819.

³⁹ PRO, FO 371/39765.

únic. El document consular explica que els treballadors tenien dret de votar, però se'ls advertí que serien multats en cas que no acudissin a les meses electorals.

D'altra banda, els comunistes mallorquins acostumen a sintonitzar Ràdio Toulouse, la qual cosa provoca preocupació en el cònsol a Palma, perquè troba que el discurs ideològic d'aquest mitjà radiofònic és excessivament radical.⁴⁰

1945. CRÒNICA D'UNA DERROTA ANUNCIADA

A pesar que la situació a Alemanya és de cada cop més dramàtica, un cop fracassada l'ofensiva de les Ardenes, i mentre el sòl germànic es veia envaït per l'oest, el sud i l'est, el règim del general Franco no abjurava per complet dels seus fonaments feixistes. Això es desprèn de la lectura de l'informe de gener de 1945, en què se'ns recorda que encara que de vegades pugui semblar ridícul, el govern espanyol és encara poderós i sanguinari. Les lleis de repressió contra la maçoneria i el comunisme s'apliquen de forma implacable i la revifada de la repressió, tan perceptible a partir de mitjan 1944, encara és ben present. La nova situació internacional, però, obliga el Règim a fer algunes mostres de simpatia cap als aliats. Tal va ser el cas de la projecció pública a Palma del film clarament probritànic *Blood, Sweat and Tears*. Tanmateix, la pel·lícula es projectà doblada i amb notables talls de la censura. Però més greus encara foren els incidents que ocasionaren durant la projecció alguns agents alemanys i activistes de la Falange.⁴¹

El febrer de 1945 tornam a tenir notícies des de Menorca. La nova actitud del govern espanyol cap als aliats es comença a veure en els mitjans de comunicació. El diari local —controlat per la Falange— generalment presenta els aliats i els alemanys a un mateix nivell, de manera imparcial. La propaganda proalemanya ja no és tan descarada.⁴²

En canvi, les notícies arribades des de Mallorca el mateix mes de febrer no són tan favorables per als interessos britànics. Els falangistes continuen donant suport públicament als alemanys i no són rares les amenaces que dirigeixen contra els anglòfils.⁴³

L'informe de març sobre la situació a Mallorca es fa ressò dels esforços diplomàtics que fan els Estats Units per acostar-se a Espanya. El cònsol adverteix, això no obstant, del sentiment d'aversion que hom constata cap als americans. Pel que sembla, els mallorquins encara no han oblidat la derrota de 1898.⁴⁴

A l'abril les notícies meteorològiques no són gaire bones. La sequera i les gelades auguren unes males collites, que no faran més que agreujar la ja per sí mateix precària situació dels mallorquins.⁴⁵

Amb el mes de maig arriba l'acabament de la Segona Guerra Mundial a Europa. Els russos han arribat a Berlín i el *führer* s'ha suïcidat. Tot seguit l'alt comandament alemany ha signat la capitulació. Els Estats Units, el Regne Unit, França i la URSS han ocupat el territori germànic i se l'han dividit en sectors d'influència.

Del que es desprèn del relat del cònsol britànic, a Mallorca la derrota d'Alemanya no va ser interpretada com una victòria de la Gran Bretanya, sinó com una derrota

⁴⁰ PRO, FO 371/39765.

⁴¹ PRO, FO 371/49605.

⁴² PRO, FO 371/49605.

⁴³ PRO, FO 371/49605.

⁴⁴ PRO, FO 371/49605.

⁴⁵ PRO, FO 371/49605.

d'Europa davant les forces americanes i asiàtiques. Davant les atrocitats cometes pels nazis en els camps de concentració, ningú, ni tan sols els més progermànics, va gosar disculpar tals actes de salvatgisme.

L'arribada d'un vaixell britànic al Port de Pollença a la fi d'aquest mes de maig de 1945 ha permès que molta de gent s'adonàs que la guerra realment havia acabat. Aquest vaixell els va donar l'esperança en el retorn d'unes condicions de vida més normals.⁴⁶

Però la fi de la guerra no va comportar que els problemes de misèria que patia l'arxipèlag acabassin de forma sobtada. L'informe de juny de 1945 ens informa que la sequera ja dura sis mesos i que la malnutrició ha comportat un nou floriment de malalties infantils i epidèmies. Aquest mateix informe dona notícia del cessament del governador civil de les Balears, Manuel Veglison Jornet. Segons el cònsol britànic, aquest jove obtingué el càrrec —per al qual no estava prou preparat— simplement per la seva relació amb Correa Veglison, el governador civil de Barcelona. Sembla que, juntament amb dos oficials de la Comissaria d'Abastiments, va induir el ministre a subministrar grans quantitats de sucre per a una fictícia factoria de llet condensada, i després va procedir a vendre el sucre en el mercat negre. El cònsol mostra les seves preferències pel nou governador civil, José Manuel Pardo de Santayana Suárez.⁴⁷

Pel que fa a Menorca, l'informe enviat el juliol de 1945 pel vicecònsol a Maó destaca que la notícia de la finalització de la guerra a Alemanya no comportà cap reacció pública gaire evident. Més aviat va passar amb un alt grau de fredor. Les autoritats, malgrat tot, prengueren precaucions per evitar les audicions públiques de la BBC.⁴⁸

⁴⁶ PRO, FO 371/49605.

⁴⁷ PRO, FO 371/49605. Cf. M. Duran: *Sicut oculi...*, p. 94 s.

⁴⁸ PRO, FO 371/49605.